
Laboratorium marzeń, sztuki i wyobraźni. Od studiów kontemplacyjnych po rejestrowanie doświadczeń wojennych

Ihor Kolesnyk, Bohdan Shumylovych

TEKSTY DRUGIE 2026, NR 2, S. 139–157

DOI: 10.18318/td.2026.2.8 | ORCID: Ihor Kolesnyk: 0000-0001-5189-3804

Bohdan Shumylovych: 0000-0002-7221-7001

Wojna Rosji przeciwko Ukrainie rozpoczęta 24 lutego 2022 roku doprowadziła do rozległych szkód: masowych przesiedleń ludności, zbrodni wojennych, zbrojnego przejścia infrastruktury energetycznej i znaczących zakłóceń w międzynarodowym łańcuchu dostaw żywności. Poza tymi namacalnymi skutkami wojna pokazała, w jaki sposób pamięć zbiorowa i narodowa nadal kształtuje działania polityczne. Podkreśla rolę emocji, sporów kulturowych, obrazów, percepcji, a nawet nieświadomych fantazji we wpływaniu na politykę międzynarodową. Konflikt skłonił również do ponownej oceny podejścia do edukacji, szczególnie w naukach humanistycznych. Wiosną 2023 roku akademicy zaczęli wykorzystywać na zajęciach „praktyki kontemplacyjne” lub „praktyki immersyjne”. Metody te zachęcają uczestników do ścisłej obserwacji zjawisk, takich jak procesy naturalne, artefakty kulturowe, stany psychiczne i emocjonalne, uprzedzenia i media. Takie

Ihor Kolesnyk – badacz kultury i edukacji związany z ukraińskim środowiskiem akademickim, zajmuje się relacjami między sztuką, pedagogiką a doświadczeniem wojny. W swoich pracach analizuje praktyki artystyczne i edukacyjne jako formy wsparcia wspólnot dotkniętych konfliktem zbrojnym. Współtwórca inicjatyw łączących działania humanistyczne, artystyczne i społeczne w kontekście współczesnej Ukrainy.

Bohdan Shumylovych – historyk kultury i badacz sztuki. Zajmuje się historią kultury wizualnej, dziedzictwem Europy Środkowo-Wschodniej oraz relacjami między sztuką, pamięcią i polityką. Współpracuje przy projektach dokumentujących doświadczenie wojny w Ukrainie oraz inicjatywach łączących badania humanistyczne z praktykami społecznymi i artystycznymi.

praktyki służą wspieranie koncentracji, pogłębianie świadomości, promowanie zrozumienia i wzmacnianie dialogu ponad różnicami. Motywują też do kreatywnego rozwiązywania problemów i refleksji nad szerszym wpływem ludzkich działań na świat. Ta innowacja edukacyjna została zainicjowana przez Bohdana Shumylovycha z Wydziału Kulturoznawstwa we współpracy z Laboratorium Świeckiej Medytacji, założonym przez filozofa i kulturoznawcę Ihora Kolesnyka. Zainteresowania badawcze Kolesnyka obejmują medytację, naukowe badanie praktyk immersyjnych i filozofię medytacji. Kluczowym rezultatem tej współpracy było utworzenie Laboratorium Snów, Sztuki i Wyobraźni. Inicjatywa ta ma na celu integrację racjonalnych praktyk akademickich – takich jak uważne czytanie tekstów, pisanie analityczne i seminaria dialogowe – z metodami kontemplacyjnymi i immersyjnymi. Łącząc te podejścia, Laboratorium kultywuje innowacyjne, interdyscyplinarne sposoby myślenia, które odpowiadają na wyzwania naszych czasów.

O doświadczeniu wojny

W 2024 roku nakładem wydawnictwa Routledge ukazała się książka zatytułowana *Psychosocial and Cultural Perspectives on the War in Ukraine. Imprints and Dreamscapes* (Psychospołeczne i kulturowe perspektywy wojny w Ukrainie. Odciski i pejzaże snów)¹. Materiał do niej zgromadzono we Lwowie (Ukraina) wiosną i latem 2022 roku w ramach projektu „Dwa miesiące wojny”, będącego wynikiem współpracy naukowców z Lwowskiego Centrum Historii Miejskiej, Ukraińskiego Uniwersytetu Katolickiego i Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki we Lwowie. W projekcie wzięło udział około sześćdziesięciorga studentów pod opieką naukową, kreatywną i psychologiczną, a ponad połowa z nich napisała dzienniki/pamiętniki. Prace te stały się podstawą zdigitalizowanego, transkrybowanego i przetłumaczonego archiwum świadectw wojennych zatytułowanego „Dzienniki i sny o wojnie”². Realizacja projektu przyniosła także inne formy narracji, w tym zapisy snów, wiersze, fotografie, rysunki, nagrania głosowe i muzykę, wszystkie stworzone we wspólnym celu udokumentowania kulturowego i psychospołecznego wpływu wojny

1 *Psychosocial and Cultural Perspectives on the War in Ukraine. Imprints and Dreamscapes*, red. B. Shumylovych, M. Zolkos, Routledge, London–New York 2024.

2 *Diaries and Dreams of the War*, <https://www.lvivcenter.org/en/researches/diaries-and-dreams-of-the-war-2/> (12.03.2026).

jako żywego doświadczenia. Takie źródła stanowią formę egodokumentów³, intymną mikrohistorię życia w przemocy i służą jako narracyjny i wizualny wyraz praktyk świadectwa i etycznego wymiaru jego dawania⁴.

Mimo że książka została opublikowana, projekt zbierania wojennych egodokumentów wciąż trwa. Nie został zainicjowany jako przedsięwzięcie akademickie, rozwinął się raczej z osobistej i zbiorowej samopomocy. Kiedy pod koniec lutego 2022 roku rozpoczęła się pełnoskalowa inwazja Rosji na Ukrainę, jeden z autorów artykułu, podobnie jak większość jego przyjaciół, był w szoku. Ludzie spodziewali się ataku, ale w głębi duszy przeważająca część miała nadzieję, że to tylko manewr geopolityczny i Rosjanie wkrótce wycofają swoje wojska z granic Ukrainy. Dlatego „prawdziwa inwazja wojskowa” (w Ukrainie uważamy, że wojna rozpoczęła się w 2014 r. od aneksji Krymu) była jednocześnie przewidywana i wywołała szok. W ciągu pierwszych kilku dni rodzina musiała zorientować się w sytuacji – nie było dostępu do gotówki, nie mieliśmy pewności, czy zaopatrzyć się w zapasy artykułów żywnościowych, a ludzie opuszczali miasto, próbując przedostać się na Zachód. Kiedy przyjaciele zadzwonili, by zaprosić do jednostki obrony terytorialnej, jeden z autorów zdał sobie sprawę, że musi ewakuować rodzinę. Zabrał żonę i dzieci w góry, podróż zajęła piętnaście męczących godzin zamiast zwykłych trzech, ponieważ wszyscy uciekali za granicę.

Kiedy wrócił, jednostki obronne były już pełne ochotników i zabrakło miejsca, wybrał więc inną rolę, w której mógł pomóc. W apartamencie zamieszkali uchodźcy, w pracy zorganizowaliśmy schronisko, a na uniwersytecie nikt nie wiedział, jak zareagować na tak trudne okoliczności. Wtedy zdecydowaliśmy, że możemy wesprzeć studentów i napisaliśmy do nich z propozycją zbierania pamiętników wojennych. Początkowo wielu młodych ludzi zgłosiło się na ochotnika do tworzenia takich zapisków, ale z czasem stało się jasne, że duża ich część doświadczyła mutyzmu – nie byli w stanie pisać ani wyrażać swoich myśli i uczuć. Przypominało to odczucia opisane przez artystkę Władę Ralko:

Pierwszy tydzień wojny był odrętwiający. Nawet teraz nie mam słów, z wyjątkiem wołania o zamknięcie nieba i o pomoc z bronią. [...]

3 Zob. B. Shumylovych, M. Zolkos, „The Production of Fireflies”. *Searching for Truth and Truthfulness in the Diaries and Images of War. Conversation with Bohdan Shumylovych*, w: *Psychosocial and Cultural Perspectives on the War in Ukraine*.

4 S.A. Oliver, *Trauma, Bodies, and Performance Art. Towards an Embodied Ethics of Seeing*, „Continuum” 2010, t. 24, nr 1.

Malarstwo jest teraz moim jedynym językiem. Wylącznie w ten sposób mogę wyrazić siebie w tej chwili. Nie jest dla mnie nawet bronią, ale sposobem na utrzymanie się przy życiu⁵.

Wszyscy eksperci, z którymi konsultowaliśmy się w tamtym czasie, podkreślali, jak ważne jest powstrzymywanie uczestników od nadmiernej introspekcji, a zamiast tego zachęcanie ich do refleksji nad tym, co dzieje się wokół nich. Zalecaliśmy, aby opisywali, jak wojna wpłynęła na życie w ich sąsiedztwie czy zmiany w dynamice rodziny, i zamieszczali podobne obserwacje. Uczestnicy projektu byli zachęceni do dokumentowania codziennych zajęć, monitorowania mediów i komentowania wydarzeń. Zdecydowaliśmy się na format, w którym uczestnicy opowiadali o swoich indywidualnych doświadczeniach przez cały tydzień, a następnie zbieraliśmy się na dyskusje grupowe, aby zidentyfikować wspólne tematy w naszych przeżyciach. Razem badaliśmy takie słowa, jak dom, kryjówka, ucieczka i schronienie, pomogły nam bowiem połączyć indywidualne refleksje ze zbiorowymi doświadczeniami.

Ernest Renan zauważył kiedyś, że naród jest wspólnotą, która „cierpiała razem”, podkreślając, że wspólny smutek jednoczy silniej niż wspólna radość. Zasugerował, że okresy żałoby mają większe znaczenie w kształtowaniu zbiorowej pamięci narodu niż chwile triumfu, ponieważ żałoba nakłada odpowiedzialność na jednostki i wymaga od ludzi zbiorowego wysiłku. Zdawaliśmy sobie sprawę, że każdy doświadczy wojny na swój własny unikatowy sposób, co doprowadziło nas do przekonania, że osobiste pamiętniki staną się cennymi dokumentami „wspólnego cierpienia”⁶. Celowo zachęcaliśmy osoby biorące udział w projekcie do angażowania się w cotygodniowe dyskusje służące znalezieniu podobieństw w naszych przeżyciach, a czyniąc to, zgodziliśmy się, że chociaż każdy z nas doświadcza czegoś wyjątkowego, razem tworzymy coś nowego – wspólne doświadczenie. Dla wielu uczestników ta wspólna praca okazała się wysoce terapeutyczna i zaobserwowaliśmy wśród studentów znaczące zmiany. Coraz bardziej dostrzegali swoją odrębność od dominującej kultury rosyjskiej, często poruszając się między językami, kłócąc się, cierpiąc

5 I. Hryshchenko, *Drawing Is My Only Language. How Ukrainian Artists Depict War*, „Birdinflight” (blog), 11 marca 2022, <https://birdinflight.com/nathnennya-2/20220311-hudozhniki-zobrazhuyut-vijnu.html?fbclid=IwAR3AYcc572QJlzcPDY8FtXy1mo-RJsyZL6btDWDtINj9M6UljzShRygeDU> (12.03.2026).

6 N. Tchermylykh, „The Art of War Diary”, wykład publiczny, Urban Seminar, Lwów, 28 sierpnia 2024, <https://www.lvivcenter.org/en/urban-seminar/the-art-of-war-diary/> (12.03.2026).

i wspólnie marząc. Wszyscy zrozumieliśmy, że pamięć lub wyobrażenia danej osoby nigdy nie może w pełni odtworzyć przeszłości ani zapewnić całkowicie dokładnego opisu życia, ponieważ jednostki konstruują fikcyjne ja, przy pomocy którego interpretują swoje doświadczenia życiowe, zwłaszcza gdy są one silnie zapośredniczone.

Aby sesje grupowe przebiegały sprawnie, zaprosiliśmy do projektu Ihora Kolesnyka (wykładowca uniwersytecki i badacz historii buddyzmu), który specjalizuje się w świeckiej medytacji, oraz Natalkę Ilchyshyn, profesjonalną psycholożkę. Oboje nauczyli studentów technik oddychania, poprowadzili nas przez różne ćwiczenia przeniesienia i omówili, jak zrozumieć nasze reakcje fizyczne na straszne wiadomości i nimi zarządzać. W ten sposób spędziliśmy pierwsze dwa miesiące wojny – pisząc, rysując i rozmawiając o naszych doświadczeniach. W tym czasie uniwersytet ogłosił ostatecznie, że zajęcia zostaną wznowione, a my zauważyliśmy mniejszą liczbę studentów uczestniczących w spotkaniach i piszących pamiętniki. Nadszedł czas, aby grupa się rozwiązała, ponieważ osiągnęła swój cel. Wierzymy, że dla wielu osób nasza praca stanowiła formę terapii wtórnej, pomagając im radzić sobie z chaosem i niepewnością. Na początku projektu udało nam się zebrać trzydzieści trzy pisemne pamiętniki studentów (z grupy ponad sześćdziesięciorga uczestników około połowy nie było w stanie dostarczyć takich zapisków). Oprócz nich zebraliśmy rysunki, nagrania audio, reminiscencje, świadectwa oraz sny i uważamy tę kolekcję za cenne archiwum różnych egodokumentów związanych z wojną.

Na tym etapie ważne było wykorzystywanie zebranego materiału, uczestniczyliśmy więc w różnych wydarzeniach publicznych, rozmawialiśmy o ewentualnej archiwizacji i otrzymaliśmy informacje zwrotne od wielu kolegów. Poznaliśmy wtedy dr Magdalенę Zolkos z Finlandii (Uniwersytet w Jyväskylä), która pomogła nam zdobyć fundusze potrzebne do przetłumaczenia pamiętników na język angielski⁷. Później otrzymaliśmy również wsparcie z projektu „Dokumentowanie Ukrainy” zainicjowanego przez Instytut Nauk o Człowieku (IWM, Wiedeń). Centrum Historii Miejskiej we Lwowie stało się bazą projektu, a my często analizujemy rolę egodokumentów w pamiętaniu wojny lub kształtowaniu tak zwanej traumy kulturowej. Historycy używają terminu „egodokument” w odniesieniu do pism autobiograficznych, takich

7 M. Zolkos, *Testimony, Endurance, Tryvoga. A History Open to Shivering Bodies*, w: *Psychosocial and Cultural Perspectives on the War in Ukraine*; też, *Oneiric Witnessing. Dreamscapes of War*, „Humanities” 2025, t. 14, nr 2, s. 29.

jak wspomnienia, pamiętniki, listy i relacje z podróży. Pojęcie to zostało wprowadzone około 1955 roku przez Jacques'a Pressera⁸, który zdefiniował egodokumenty jako teksty, w których ja autora konsekwentnie pojawia się w narracji, zarówno jako pisarz, jak i podmiot. Przyznał, że trudno ustalić ściśle granice tego terminu, sugerując, że prawie wszystko można zakwalifikować jako egodokument⁹, wszystko, jeśli tylko wyraża emocje i uczucia związane z określonymi wydarzeniami¹⁰.

Nieostra granica między egodokumentami historycznymi (takimi jak sny) a fikcją jest kluczowa, ponieważ dzieło sztuki może funkcjonować i jako forma wyobraźni lub kreatywności, i pamiętnik. Presser wskazał, że fikcjonalizacja obecna w egodokumentach nie stanowi problemu, ponieważ zarówno prawda, jak i prawdziwość mają znaczenie w historii. Na przykład przy badaniu rysunków z kolekcji, którą stworzyliśmy w 2022 roku, może być trudno odróżnić „prawdę” od „prawdziwości”. Obrazy wojny, w tym sny, są cenne, odzwierciedlają bowiem prawdziwe życie i świadome doświadczanie życia. Obraz, podobnie jak powtórzony sen lub szkic grafiki, ma wymiar społeczny – jest udostępniany (np. w mediach społecznościowych) i interpretowany w określony sposób (np. jako gest oporu). Georges Didi-Huberman podkreśla, że obrazy (lub inne fikcyjne wizerunki) mogą skrywać tajemnicę: „[Widzimy] je z otwartymi oczami, ale to może nam przeszkadzać i sprawiać, że coś nam w nich umyka”¹¹. Jego znaczenie przeplata się z obserwacją, świadomością lub podejrziwością.

I odwrotnie, obrazy senne nie służą zrozumieniu; sny sprzyjają poczuciu izolacji, co daje śniącemu potężną perspektywę. Reinhart Koselleck, omawiając zapisane sny, argumentował, że rzeczywistość historyczna wyłania się z przecięcia dwóch podstawowych wymiarów: teraźniejszość jest zachowana w przestrzeni doświadczenia, zarówno świadomego, jak i nieświadomego,

8 A. Baggerman, R. Dekker, *Jacques Presser, Egodocuments and the Personal Turn in Historiography*, „The European Journal of Life Writing” 2018, t. 7.

9 W naszym archiwum znajduje się utwór muzyczny Anny Kharchenko, której rodzice pozostali w okupowanym mieście Enerгодар, znanym z pracowników elektrowni jądrowej. Jest to niezwykle egodokument wojny.

10 A. Baggerman, R. Dekker, *Jacques Presser, Egodocuments and the Personal Turn in Historiography*, s. 96.

11 G. Didi-Huberman, *Confronting Images. Questioning the Ends of a Certain History of Art*, przeł. J. Goodman, Pennsylvania State Press, University Park 2005, s. 156 (wyd. polskie: *Przed obrazem. Pytanie o cele historii sztuki*, przeł. B. Brzezicka, słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2011 – przyp. red.).

ale rzeczywistość spotyka się również z horyzontem oczekiwań – czymś jeszcze niedoświadczonym, ale odczuwanym lub pożądanym¹². W tym sensie doświadczenia, podobnie jak sny, wpływają na nas, nawet jeśli nie możemy ich jasno zdefiniować. Znaczenie egodokumentów polega na ich roli unikatowych źródeł historii rozwijającej się w czasie rzeczywistym. Jak zauważa Robert Harvey, „jasne i skuteczne widzenie w oku historii wymaga znacznie większego udziału niż tylko obecność bezpośrednich świadków”¹³, ponieważ kiedy ludzie znajdują się w środku wojny, czy to na polu bitwy, czy na wygnaniu, napotykają początkowy moment kantowskiej wzniosłości, wywołany bezpośrednim zagrożeniem życia.

Pamięć zbiorowa o wojnie rosyjsko-ukraińskiej jest w trakcie tworzenia, a archiwa takie jak te opisane powyżej pomagają wyobrazić sobie, a nawet wyrazić ucieleśnione doświadczenia wojenne. Zaczęliśmy od pamiętników, ponieważ narracje odgrywają kluczową rolę w tym, jak ludzie czerpią wiedzę [lub inspirację] ze swoich spotkań i konstruują krajobraz społeczny. W naszej codziennej egzystencji i w sferze kultury głównego nurtu konsekwentnie zanurzamy się w różnych formach opowiadania historii. Narracje te przenikają naszą rutynę i kształtują naszą egzystencję. Służą jako więzi społeczne, łącząc nas i umożliwiając nam pogodzenie przeszłości i teraźniejszości w istotnym zakresie¹⁴.

Doświadczenie ma ogromne znaczenie w badaniu kulturowym jako koncepcja pośrednia, która wypełnia lukę między sposobami istnienia a metodami rozumienia¹⁵. Sny i obrazy, jak opisano powyżej, stanowią wyjątkowe okno na doświadczanie traumy i jej skutków¹⁶. Nocne życie, sny i obrazy motywowane wojną mogą służyć jako egodokumenty i źródło historii, a jednocześnie kształtować materiały do badania traumy kulturowej. Mogą być traktowane jako akty (symbolicznego) oporu i zapewniać dostęp do społecznego i kulturowego imaginarium wojny. Przekładanie doświadczenia na język i metaforę

12 R. Koselleck, *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*, przeł. K. Tribe, Columbia University Press, New York 2004, s. 255.

13 R. Harvey, *Eyes Wide Open. What the Eye of History Compels Us to Do*, „Angelaki” 2018, r. 23, nr 4, s. 92.

14 Center for Urban History of East-Central Europe (Lviv), O. Slyvynskyi, „Świadectwo i wojna”, wywiad przeprowadzony przez Bohdana Shumylovycha, nagranie audio z 12 września 2024.

15 M. Pickering, *Research Methods for Cultural Studies*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2008, s. 6.

16 *Trauma and Dreams*, red. D. Barrett, Harvard University Press, Cambridge, MA 2001, s. 1.

jest nieustannym wyzwaniem, ponieważ doświadczenie to nie statyczna lub z góry określona klasyfikacja, ale raczej dynamiczny aspekt istot ludzkich, podlegający okolicznościom i zmienności. Porusza się w spektrum między znanym a nieznanym, rejestrując ciągłą interakcję między naszą tożsamością a naszym zrozumieniem¹⁷. Ponadto pamiętniki, sny i obrazy można interpretować jako przetwarzanie cichej traumy i pracę nad tłumaczeniem. Ann Kaplan mówi, że „tłumaczenie” traumy oznacza „znajdowanie sposobów na nadanie znaczenia i komunikowanie się z katastrofami, które przytrafiają się innym, a także nam samym”¹⁸. Twierdzi, że jeśli rana traumy pozostaje otwarta:

Jej ból może zostać przepracowany w procesie „tłumaczenia” poprzez sztukę [...] opowiadanie historii o traumie [...] może częściowo osiągnąć pewne „przepracowanie” dla ofiary [...] i pozwolić na rodzaj empatycznego „dzielenia się”¹⁹.

Kolekcja egodokumentów i snów o wojnie może pomóc badaczom zagłębić się w to, jak ludzie doświadczają i interpretują określony czas, struktury społeczne i układy. Archiwum naświetla złożoną interakcję między kulturą zbiorową a osobistymi doświadczeniami wewnętrznymi, oferując wgląd w potencjalne transformacje, jakie mogą się pojawić w ramach tej dynamiki. Doświadczenie bez wątpienia służy jako świadectwo różnorodnych przejawów egzystencji społecznej i odgrywa kluczową rolę w naszych codziennych interakcjach i kontaktach. Dlatego postrzegamy egodokumenty jako materiał na skrzyżowaniu pola prywatnego i społecznego. Sny również uznajemy za zjawiska społeczne, dlatego ważne jest ich gromadzenie. Zrozumienie skomplikowanych mechanizmów leżących u podstaw tego związku nie jest jednak proste. Podczas gdy możemy podejmować próby wytyczenia granic między doświadczeniami zakorzenionymi w konkretnych kontekstach (jak przeżyte doświadczenia wojenne) i tymi, które są zapośredniczone (to jest nasze osobiste doświadczenie wojny), życie płynnie łączy oba wymiary. We współczesnych czasach przeplatanie się zlokalizowanych i zapośredniczonych doświadczeń ewoluowało nie tylko pod względem skali, lecz także

17 M. Pickering, *Research Methods for Cultural Studies*, s. 29.

18 E.A. Kaplan, *Trauma Culture. The Politics of Terror and Loss in Media and Literature*, Rutgers University Press, New Brunswick 2005, s. 37.

19 Tamże.

różnorodności. Dla znacznej części odbiorców ta fuzja w ostatnim stuleciu stale się rozszerzała, obejmując szeroki zakres doświadczeń. Spotkania symboliczne coraz częściej przeplatają się z percepcją zmysłową wynikającą z naszych bezpośrednich doświadczeń sensorycznych, co tworzy bogaty go-belin ludzkiej egzystencji.

W jednym z podejść teoretycznych do zbierania osobistych świadectw wojennych i pamiętników uznaje się, że poszczególne historie nie zawsze są całkowicie prawdziwe w sensie faktograficznym, ale ich autentyczność i prawdziwość nadal mają znaczącą wartość dla historii. Przywodzi to na myśl koncepcję intencjonalności w fenomenologii, która odnosi się do nieodłącznej cechy świadomości jako skierowanej na przedmioty, doświadczenia lub zjawiska. Sugeruje to, że żaden akt świadomości nie jest odizolowany, ale zawsze orientuje się na coś poza sobą. Innymi słowy, intencjonalność podkreśla ideę, że nasze myśli, percepcje i doświadczenia zawsze koncentrują się na czymś zewnętrznym lub wewnętrznym. Rozumiemy świat zewnętrzny poprzez niewidzialne struktury, które stają się ucieleśnione w naszej świadomości. W ten sposób nieświadomość wydobywa rzeczywistość na powierzchnię, ale w innej formie – jak we śnie, gdy pojawia się przez symbole, metafory, obrazy lub narracje odzwierciedlające te niewidzialne ucieleśnione struktury.

W lutym 2022 roku jeden z autorów artykułu czytał ukraiński przekład książki Irvina Yaloma *Staring at the Sun* (2008), w której metafora kontemplacji słońca mogącego zniszczyć wzrok oznacza, że trzeba spojrzeć w śmierć, aby docenić życie. Inną metaforą, jaka przychodzi do głowy, jest Perseusz – osoba, która patrzy na słońce (śmierć, Meduzę), może umrzeć, musimy więc wymyślić inny sposób patrzenia i nieumierania. Perseusz pokazał śmierć śmierci, wymyślił sposób na przetrwanie. Uważamy, że nasz projekt zbierania egodokumentów był swoistą metodą – spojrzeć na śmierć, ale nie umrzeć, zakończyć ten test z godnością.

Świeckie praktyki medytacyjne jako narzędzia edukacyjne w czasach wojny

Udany projekt rejestrowania indywidualnych doświadczeń uczniów podczas wojny 2022 roku nie byłby możliwy bez wcześniejszego doświadczenia w pracy z praktykami kontemplacji. Jeden z autorów książki *Psychosocial and Cultural Perspectives on the War in Ukraine* i moderator pracy ze studentami, Ihor Kolesnyk, założył kiedyś świeckie laboratorium medytacyjne, którego doświadczenie zostało przeniesione na Ukraiński Uniwersytet Katolicki. Laboratorium Świeckiej Medytacji powstało jako nieformalna inicjatywa

edukacyjna oparta na badaniach doktoranckich Kolesnyka nad buddyzmem porównawczym i psychologią analityczną Carla Gustava Junga²⁰. To rodzaj platformy do interakcji między ludźmi z różnych środowisk kulturowych i religijnych. Świeckość w nazwie projektu nie oznacza ateizmu i nie zaprzecza religijnym ani duchowym formom medytacji. Odnosi się raczej do bezwyznaniowej przestrzeni, w której można prowadzić dialog, wymieniać się pomysłami, praktykami i doświadczeniami, wzbogacając wspólne rozumienie ludzkiej natury, wartości i przyszłych kierunków rozwoju.

Chociaż metodologia początkowego kursu była wykorzystywana w różnych środowiskach, okazja do przetestowania jej skuteczności w kontekście wojny pojawiła się w pierwszych miesiącach pełnej inwazji Rosji na Ukrainę. W projekcie „War Diaries” zastosowaliśmy praktyki medytacyjne z pomocą psychologiczną, wspierając uczestników w przeżywaniu traumatycznych doświadczeń wojennych i przekładaniu ich na akceptowane przez nich formy kreatywności²¹. Jednym ze znaczących potencjałów projektu jest wspólne znalezienie sposobów na rozwiązanie kryzysu ludzkości, w którym wszyscy się znajdujemy. W 2017 roku inicjatywa składała się z kursu wykładów na temat filozofii i psychologii buddyjskiej poza uniwersytetem, po których nastąpił podstawowy kurs medytacji, obejmujący sześć różnych praktyk: uważne oddychanie, mapowanie ciała, intensywną relaksację, wizualizację, świadomość dźwięku i kultywowanie życzliwości. Każda z praktyk kursowych ma własną historię w różnych szkołach i tradycjach, wymagała zatem wyjaśnienia, narracji i kontekstualizacji. Wokół tej inicjatywy powstało następnie środowisko Laboratorium jako otwartego projektu z dostępem do mediów społecznościowych, w tym kanału na YouTube²² oferującego nagrania medytacji z akompaniamentem i wyjaśnieniami, jak je stosować.

Celem projektu było promowanie kultury medytacyjnej, rozpowszechnianie informacji o badaniach naukowych z zakresu neuronauki, psychologii i teorii filozoficznych dotyczących praktyk kontemplacyjnych. Projekt ma

20 I. Колесник, „Філософсько-Антропологічні Виміри Психоаналітики К. Г. Юнга Та Дзен-Буддизму. Порівняльний Аналіз”, Дис. канд. філос. наук: 09.00.04, Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка, 2010, s. 18.

21 Więcej o tym można przeczytać w rozdziale monografii zbiorowej poświęconej temu tematu; zob. Ihor Kolesnyk, *Collective Practice of Meditation and Phenomenology of Consciousness in War, w: Psychosocial and Cultural Perspectives on the War in Ukraine*.

22 Лабораторія секулярної медитації (2017), <https://www.youtube.com/channel/UCLevnPn-SGb4Djb7JfZnYdg> (12.08.2024).

przede wszystkim zapewnić szerszej publiczności dostęp do praktyk i technik, które pomogą nie tylko osiągnąć określony efekt terapeutyczny, lecz także rozwijać zdolności poznawcze, lepiej zrozumieć własną świadomość, być w stanie wchodzić w interakcje z doświadczeniem i tworzyć na jego podstawie wiedzę. W tym samym czasie podobne inicjatywy zaczęto wdrażać na amerykańskich uniwersytetach, w szczególności na Uniwersytecie Browna w ramach programu Harolda Rotha²³, a perspektywy są aktywnie omawiane w różnych miejscach edukacyjnych²⁴ i przy udziale rozmaitych ekspertów²⁵. Przez lata trwania projektu Laboratorium Świeckiej Medytacji udało nam się zorganizować różne kursy szkoleniowe, opracować odpowiednie techniki i ogólną metodologię filozoficzną. Doświadczenie to zostało następnie wdrożone w różnych projektach edukacyjnych, w których praktyki kontemplacyjne pomogły ludziom przezwyciężyć trudne sytuacje kryzysowe i odnaleźć światopogląd.

W 2023 roku pojawiły się nowe możliwości przetestowania metodologii początkowego kursu medytacji i rozwinięcia koncepcji laboratorium w ramach projektów „Poetyka prawdopodobieństwa” i „Laboratorium w rozwoju”, które zostały zrealizowane przez zespół Lwowskiego Radia. Projekty te były próbą połączenia sztuki, technologii informacyjnej, biologii, biohackingu, filozofii, kulturoznawstwa i praktyk kontekstualnych w eksperymencie epistemologicznym. Zaowocowały pewnymi artefaktami kulturowymi, nagraniami podcastów i raportami uczestników. Interdyscyplinarny projekt, który rozpoczął się w sierpniu 2023 roku, miał na celu przygotowanie specjalnej platformy do dialogu i interakcji. Do jego głównych filarów należało uczestnictwo, współtworzenie i budowanie społeczności, w których każdy mógł wziąć udział. Podobnie jak w przypadku laboratorium medytacyjnego ważne były tu wymiana pomysłów, metody eksperymentalne i interakcja między

23 H.D. Roth, *Contemplative Studies. Prospects for a New Field*, „Teachers College Record: The Voice of Scholarship in Education” 2006, t. 108, nr 9.

24 M.C. Chatman, L.R. Costa, D.W. Robinson-Morris, *Contemplative Practices and Acts of Resistance in Higher Education. Narratives Toward Wholeness*, Taylor & Francis, London 2024; L.A. Sanders, *Contemplative Studies in Higher Education. New Directions for Teaching and Learning, Number 134*, John Wiley & Sons, New York 2013; D.P. Barbezat, M. Bush, *Contemplative Practices in Higher Education. Powerful Methods to Transform Teaching and Learning*, John Wiley & Sons, New York 2013.

25 L. Komjathy, *Introducing Contemplative Studies*, John Wiley & Sons, New York 2018; H. Eifring, *Meditation and Culture. The Interplay of Practice and Context*, Bloomsbury Publishing, London 2015.

nauką a sztuką. Szczególnym miejscem okazała się przestrzeń w historycznej części Lwowa, przy Placu Rynek 42. Poza przywróceniem życia kulturalnego w tym gmachu naszą wspólną obecnością budowaliśmy również mosty między epokami historycznymi.

Wśród uczestników projektu znaleźli się Andriy Linik, Bohdan Shumylovych, Vlodko Kostyrko, Iryna Starovoit, Bohdana Brylynska, Natalia Otrishchenko, Yurko Bulka, Ostap Manuliak, Borys Filonenko, Yaroslav Futynskyi, Olha Mukha, Daria Dantseva, Andriy Bondarenko, Olha Povoroznyk, Ostap Slyvynskyi i oczywiście wszyscy, którzy zgłosili się do udziału w konkretnych wydarzeniach. Można więc było usłyszeć głosy z kulturoznawstwa, filozofii, sztuki, dramatu, muzykologii, zarządzania, architektury, renowacji, socjologii, historii, biologii i innych. W ramach tego projektu Bohdan Shumylovych i Ihor Kolesnyk zmożli zastosować praktyki medytacyjne do badania świadomości i sztuki. Podczas wspólnych seminariów połączyliśmy nasze doświadczenia i wiedzę, aby dogłębnie przeanalizować wpływ sztuki na naszą percepcję. W sumie urządzono cztery warsztaty tematyczne, z których każdy oferował ramy metodologiczne, praktykę medytacji z przewodnikiem i kontakt z formą sztuki (rysunki, filmy, muzyka i fotografie).

Na pierwszym spotkaniu wprowadzającym, które odbyło się 31 sierpnia 2023 roku, zaprezentowaliśmy Laboratorium, naszą metodologię, na którą składały się praktyki medytacyjne, sztuka i rozmowa na żywo o tym doświadczeniu. Następnie ogłosiliśmy serię warsztatów mających na celu wprowadzenie różnych form artefaktów kulturowych. Oprócz medytacji i form artystycznych zaproponowaliśmy wykorzystanie matrycy pytań (*matrix of questions*) podczas wszystkich warsztatów, co przypominało nam o naszej fizyczności, zmysłowości, emocjonalności i wyobraźni. Pomysł matrycy pytań pochodzi z artykułu znanego buddyjskiego badacza medytacji Bhikku Anālayo, w którym interpretuje on tradycyjny poznawczy model badań nad świadomością w kontekście teorii skandh (grup elementów tworzących naszą koncepcję siebie)²⁶. Nieznacznie zmodyfikowaliśmy również listę pytań, aby zapewnić lepsze zrozumienie ze strony uczestników. Lista pytań zawierała więc następujące elementy:

- Gdzie w ciele (ręce, nogi, tułów, plecy, brzuch, głowa itp.)? Odnosi się to do lokalizacji zjawisk doświadczenia w polu sensorycznym: napięcia, swędzenia, mrowienia, łaskotania, ciężkości, dyskomfortu, bólu itp.

26 B. Anālayo, *Early Buddhist Mindfulness and Memory, the Body, and Pain*, „Mindfulness” 2016, t. 7, nr 6, s. 1272.

- Jakie jest „hedonistyczne” zabarwienie (przyjemne, nieprzyjemne, neutralne)? Chodzi o jakość doświadczenia sensorycznego.
- Co to jest? Przykłady: emocja, uczucie, silne doświadczenie zmysłowe, obraz, wspomnienie, myśl itp. Uczymy się identyfikować, co wywołało wewnętrzną sekwencję zdarzeń.
- Do jakiego zachowania popycha mnie to doświadczenie? Przykłady: unikanie, konflikt wewnętrzny, chęć trzymania się czegoś itp. Ta kategoria może też obejmować silne pragnienie zatrzymania się lub zwrócenia uwagi na coś innego.
- O czym jest dla mnie ta historia? To pytanie służy już do metarefleksji nad doświadczeniem, aby lepiej pojąć jego sekwencję, prawdopodobną strukturę, uwarunkowanie przez poprzednie elementy itp. To pytanie jest bardzo ważne dla głębszego zrozumienia tego, co oznacza dla nas doświadczenie w danym warsztacie.

Ta matryca pytań służy jako rodzaj siatki poznawczej, w której staramy się uchwycić elementy doświadczenia. Siatkę tę można również rozszerzyć (i ostatecznie tak się stało podczas warsztatów) o inne parametry: skojarzenia, obrazy mentalne, spostrzeżenia intelektualne itp. Następnie pytania te pomogły uczestnikom lepiej zorganizować ich własne raporty, tj. krótkie opisy ich doświadczeń związanych z niezależnymi badaniami sztuki kontekstualnej. Struktura naszych seminariów obejmowała spotkanie raz w tygodniu, by zapoznać się z kolejną praktyką, a następnie tydzień na samodzielne poszukiwanie artefaktów kulturowych i napisanie raportu w dowolnej formie.

13 września 2023 roku odbył się pierwszy praktyczny eksperyment na temat „ucieleśnionego poznania”, podczas którego nauczyliśmy się uważnie oddychać, a następnie kontemplowaliśmy przykłady dzieł sztuki (prace Andriya Sahaidakovskyygo²⁷, Francis Bacona²⁸, Sayeda Haydera Razy²⁹, Masao Yamamoto³⁰ i innych). Celowo nie ujawniliśmy autorstwa prac, aby wzmocnić osobiste doświadczenie i podkreślić niezależną ocenę. Po zakończeniu praktyki uważności interakcja miała być głębsza. Hipoteza robocza składała się z kilku pozycji: lepszego zrozumienia natury intencjonalności świadomości,

27 Андрій Сагайдаковський (2024), Я Галерея, <https://archive.yagallery.com/authors/andrij-sahaidakovskij> (12.03.2026).

28 Francis Bacon (2024), <https://www.francis-bacon.com/> (12.03.2026)

29 Sayed Haider Raza (2024), <https://www.therazafoundation.org/sayed-haider-raza> (12.03.2026)

30 Yamamoto Masao (2024), Jackson Fine Art, <https://www.jacksonfineart.com/artists/yamamoto-masao/> (12.03.2026).

natury interakcji świadomości ze zjawiskami, związku między oddychaniem a stanami psychicznymi. Na drugich zajęciach studiowaliśmy praktykę Body Mapping (29 września 2023 r.), podczas której badaliśmy związek między cielesnością a doświadczeniami życiowymi, wpływ stanów ciała na paletę zmysłów i myślenie. Po praktyce weszliśmy w interakcję z krótkimi filmami: *My Grandfather's Skin* Yany Bachynskiej / Jana Bačynskyjgo³¹, *Rattling, Knocking, Arguing and Gurgling* Andrija Rachynskyiego i Daniila Revkovskyiego³² oraz *Peace and Quiet* Andrija Bondarenki³³. Filmy koncentrują się na własnych doświadczeniach autorów, ale w różnych formatach: zanurzenie się we wspomnieniach poprzedniego pokolenia, aby zrozumieć własną tożsamość (Bachynska/Bačynskyi), słuchanie ludzkich dźwięków przemysłowego krajobrazu Krzywego Rogu (Rachynskyi i Revkovskyi) i udział w rozmowie na temat przeplatania się przeszłości z teraźniejszością i wojną (Bondarenko).

Na trzecim spotkaniu, „Polowania na dźwięki” (13 października 2023 r.), badaliśmy wpływ muzyki i pejzaży dźwiękowych na stan emocjonalny i paletę zmysłów. Wstępnie zastosowaliśmy praktykę medytacji, a następnie przeszliśmy do słuchania muzyki Vivaldiego przetworzonej przez Maxa Richtera³⁴, Ryoji Ikedy z Biennale w Wenecji³⁵, Beethovena w wykonaniu Krystiana Zimermana³⁶ i innych dzieł. Na czwartym, ostatnim, spotkaniu, „Kultywowanie emocji” (27 października 2023 r.), skupiliśmy się na badaniu emocjonalnego i zmysłowego bogactwa życia psychicznego. Hipotezą eksperymentu było to, że emocje i uczucia powstają, znajdują wyraz i dają impuls do dalszych zjawisk w ciele, psychice i umyśle. Możemy do pewnego stopnia pielęgnować lub kultywować stany sprzyjające badaniom poprzez wspomnienia,

31 *My Grandfather's Skin*, reż. Yana Bachynska (2020), krótkometrażowy film dokumentalny. Nazwiska omawianych tu artystów podajemy w angielskiej transkrypcji, ponieważ w takiej właśnie formie są one znane – przyp. red.

32 Брязкання, стукіт, суперечка та булькання (експериментальний фільм), BrahmaFilms 26 lipca 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=eXwWVCEOUow> (12.03.2026).

33 А. Бондаренко, *Мир і спокій* (2022), <https://docspace.org/project/peace-and-tranquility/> (12.03.2026)

34 *Recomposed by Max Richter: Vivaldi – The Four Seasons*, 1. Spring, Deutsche Grammophon 2012, oficjalne nagranie wideo, https://www.youtube.com/watch?v=DLDvbnK_Sqk (12.03.2026).

35 Ryoji Ikeda, *Data-verse 1, 11 MAY – 24 NOV 2019*, Venice Biennale, <https://www.youtube.com/watch?v=S-vSFDZGfF4> (12.03.2026).

36 Krystian Zimerman, *Beethoven, Piano Concerto No. 5, II. Adagio* (2008), <https://www.youtube.com/watch?v=cd9rgv25bo> (22.04.2024).

wyobraźnię, skojarzenia itp. Następnie, po osiągnięciu tych stanów, możemy ułatwić proces obserwacji, dostosowując się do różnych nastrojów. Kolejną prośbą do praktyka było przygotowanie środowiska sprzyjającego badaniu tego, jak nasze postrzeganie rzeczywistości zmienia się pod wpływem uczuć. Podczas warsztatów wykorzystaliśmy fotografie, emocjonalne i sensoryczne artefakty autorstwa Yevhena Porytskyiego (Lwów) z życia lwowskich hipisów, udostępnione nam przez Centrum Historii Miejskiej.

Tradycyjnie nasze seminaria kończyły się dyskusją na temat doświadczeń. W ten sposób raczej słuchaliśmy uczestników niż ich ocenialiśmy. Studenci Lwowskiej Narodowej Akademii Sztuk Pięknych, którzy brali udział w seminariach, otrzymali zadanie regularnego zapisywania swoich przeżyć. Dzięki ich wkładowi udało nam się uzyskać teksty, które posłużyły do analizy językowej. Opierała się ona na prostej zasadzie – zidentyfikowano cztery główne parametry doświadczenia: doznania cielesne, paleta emocjonalna i sensoryczna, myśli (myślenie analityczne) i wyobrażenia (myślenie wyobrazeniowe). Później w procesie dodaliśmy kolejny parametr, „wgląd”, którego używaliśmy do oznaczania indywidualnych przypadków, gdy uczestnik dokonał odkrycia na temat natury interakcji między różnymi składnikami psychiki lub ich wpływu na percepcję, zachowanie, myślenie itp. Rejestrowaliśmy odniesienia do określonych parametrów w tekstach i prowadziliśmy zwykłe statystyki ilościowe.

W pierwszym tygodniu w raportach dominowały analizy własnych doświadczeń przez pryzmat „opinii”, tj. opowieść o doświadczeniu zaczynała się od słów „myślę, że...”. Inne przykłady tego samego parametru: „pojawiła się myśl”, „zrozumiałem to jako”, „pierwsza myśl podczas naszego pierwszego spotkania”, „wymagałem od siebie zrozumienia tego, co widzę”, „myśli na początku były bardzo jasne”, lub w formie pytań: „czy dojadę na Krym?”, „gdzie się podziela lekkość bytu?”, „co się dzieje?” itp. Statystycznie w pierwszym tygodniu z podanych parametrów doświadczenia wyłonił się następujący obraz: ciało – 40; emocje-uczucia – 55, myśli – 49, wyobrażenia-obraz – 8. Można przypuszczać, że zadanie z tego tygodnia było nietypowe i zrozumienie go wymagało czasu.

W drugim tygodniu teksty się zmieniły, a parametr odczuć cielesnych wzrósł. To właśnie wtedy zwróciliśmy uwagę na mapowanie ciała, skupiając uwagę badaczy na ucieleśnionym wymiarze doświadczeń, mimo nietypowego charakteru protokołu. Zmiana w statystykach wzmianek o różnych parametrach była wyraźnie zauważalna: ciało – 51, emocje-odczucia – 58, myśli – 23, wyobrażenia-obraz – 9. Co ciekawe, już wtedy pojawił

się osobny wskaźnik doświadczenia, który nazwaliśmy „wglądem” (*insight*). Na przykład:

W tamtym czasie byłam najbardziej sceptycznie nastawiona do sztuk performatywnych, niewiele o nich wiedziałam, nie widziałam żadnych dobrych przykładów. Ten film to zmienił. Pamiętam uczucie w moim ciele i umyśle: „To jest to!”. Oddech uwiązł mi w gardle, dłonie zacisnęły się w pięści. Czułam się potężnie przez gniew i żal³⁷.

W tym przypadku doświadczenie w g l ą d u integruje kilka parametrów w poznaniu, poszerzając obraz świata autora.

W trzecim tygodniu wystąpiła tendencja do wzmacniania parametrów „ciała” i „emocji-uczuć”. Nie zabrakło refleksji nad doświadczeniem, ale znacznie więcej uwagi poświęcono zmysłowemu wyrażaniu emocji i uczuć. Co ciekawe, to tutaj w opisach przeżyć coraz powszechniejsze stało się łączenie ciała i uczuć. „Nawet po zakończeniu utworu ciało pozostaje napięte, twarde, zachowując echa wściekłości – napisała jedna z uczestniczek. – Ostatnie zdanie przechodzi przez ciało jak błyskawica, pozostawiając zachwyt i szok... wszystko to sprawia wrażenie, jakby w środku znajdował się glikol, jakby wszystko się gotowało... poczucie silnej niesprawiedliwości”³⁸. Poniżej cytujemy przypadek wglądu w doświadczenie uważnego słuchania muzyki:

Postanowiłam jednak nie myśleć, ale po prostu czuć. Ta muzyka jest teraz tak aktualna, tak wyjątkowa. Kiedy jej słuchałam po medytacji, pojawiła się myśl: „Tak, tego mi teraz potrzeba”. To właśnie to uczucie, kiedy masz wiele do powiedzenia, ale w ogóle nie chcesz rozmawiać³⁹.

Sytuacja w zakresie parametrów doświadczenia przedstawia się następująco: ciało – 45, emocje-uczucia – 58, myśli – 18, wyobrażenia-obraz – 7, wgląd – 2.

Wreszcie na czwartym warsztacie sytuacja nieco się zmieniła, ponieważ eksperymentowaliśmy z kultywowaniem pewnych stanów emocjonalnych.

37 Український католицький університет, Архів кафедри культурології (УКУ, АКК), Анна Верменич, „Рефлексія (про відео), лабораторна”, цифровий запис, Львів, 2023.

38 УКУ, АКК Катерина Сисак, „Рефлексія (про Музику), Лабораторна”, цифровий запис, Львів, 2023.

39 УКУ, АКК, Вероніка Дідур, „Рефлексія (про музику), лабораторна”, цифровий запис, Львів, 2023.

Wzrosła refleksja nad doświadczeniem, analiza doświadczeń, wzrósł także wskaźnik „wglądu”. Obraz parametrów wyglądał następująco: ciało – 41, emocje-uczucia – 47, myśli – 31, obraz-wyobraźnia – 11, wgląd – 4. Prawdopodobnie zmianę parametru „myśli” można wytłumaczyć poprzez cytát z tekstu uczestnika: „Różne emocje, jakie przepuściłam, wywołały we mnie na poziomie racjonalnym stronnictwą (wątpliwą) reakcję, na którą sama bym nie pozwoliła na poziomie racjonalnym”⁴⁰. A potem: „Starałam się fizycznie zdystansować od zdjęć, żeby nie czuć smutku, z powodu dystansu, braku uwagi, komunikacji w przeciwieństwie do wspomnień, które obudziły zdjęcia”⁴¹. Zakładamy, że z niezwykłości silnej manifestacji uczuć wyłoniła się tendencja do racjonalizacji w imię ochrony przed nieprzewidywalnymi skutkami. Zarówno parametr doznań cielesnych, jak i paleta zmysłów zostały na pewien czas oddzielone od doświadczenia, zamiast tego nastąpiła intensyfikacja analizy.

Ta analiza tekstów uczestników naszych seminariów miała oczywiście charakter pilotażowy, a metodologia wymaga udoskonalenia. Jesteśmy także przekonani, że zastosowanie różnych metod ilościowych i jakościowych może pomóc w lepszym zrozumieniu wyników eksperymentu, krótko- i długoterminowych zmian w percepcji, myśleniu itp. Przykład zastosowania podstawowej analizy językowej tekstów według kilku parametrów (słów kluczowych) to raczej szkic potencjalnych kierunków ruchu badaczy w tym temacie, a także zachęta do stosowania różnych podejść: psychologicznego, socjologicznego, filozoficznego, kulturowego itp. Nieformalne eksperymenty i warsztaty edukacyjne, a mówimy teraz o tym konkretnym przypadku, dostarczają jedynie krótkotrwałych danych na temat zmian i wyników wykorzystania medytacji w badaniach nad ludzkim doświadczeniem. Mamy nadzieję w przyszłości prowadzić głębsze i dłuższe analizy w środowisku uniwersyteckim, eksperymentując z „produkcją obecności”.

W ostatnich latach pojęcie obecności zostało ponownie odkryte i zdefiniowane jako przeciwwaga dla dominującego skupiania się na znaczeniu i interpretacji (hermeneutyka). Opierając się na rozróżnieniu kultury znaczenia i kultury obecności dokonany w książce *Production of Presence. What Meaning Cannot Convey* (2004)⁴², można uznać, że zmiana ta polega na

40 UKU, AKK, Вікторія Камінська, „Рефлексія (про Образ), Лабораторна”, цифровий запис, Львів, 2023.

41 Tamże.

42 H.U. Gumbrecht, *Production of Presence. What Meaning Cannot Convey*, Stanford University Press, Stanford 2004, s. 82-86.

wyjściu poza zwykłą interpretację, aby zaangażować się w świat w bardziej zniuansowany, ucieleśniony i zorientowany przestrzennie. Kultura znaczeń nadaje priorytet interpretacji świata za pomocą języka, symboli i pojęć. Jest to podejście analityczne i intelektualne, które stara się odkryć ukryte znaczenia i skonstruować abstrakcyjne rozumienie. Zakorzeniona w myśleniu siedemnasto- i osiemnastowiecznym oraz w zachodnich tradycjach intelektualnych, kultura znaczeń wiąże wiedzę z tworzeniem znaczenia. Na przykład krytyka literacka przyjmuje tę perspektywę, gdy analizuje się teksty w celu rozszyfrowania głębszych znaczeń symbolicznych lub odkrycia ideologii kulturowych. Ramy te sprzyjają krytycznemu myśleniu i zachęcają do ustrukturyzowanego zrozumienia złożonych pomysłów, ale czasami mogą zredukować żywe doświadczenia do abstrakcji.

Z kolei kultura obecności kładzie nacisk na bezpośrednie, fizyczne i afektywne aspekty ludzkiego doświadczenia. Koncentruje się na tym, co jest bezpośrednio odczuwane i napotykanie, przedkładając ucieleśnione interakcje ze światem nad abstrakcyjne interpretacje. Podejście to czerpie z przednowoczesnych i niezachodnich tradycji, w których na pierwszy plan wysuwają się zmysłowe i namacalne wymiary życia. Przykłady kultury obecności obejmują trzewne doświadczenie przebywania w świętej przestrzeni lub dotykowe połączenie z artefaktem historycznym. Perspektywa ta celebkuje materialność i bezpośredniość ludzkich interakcji, oferując soczewkę komplementarną wobec kultury znaczeń. Kultura znaczeń zdominowała myśl zachodnią, natomiast Gumbrecht opowiada się za zrównoważonym podejściem, integrującym mocne strony obu perspektyw. Kultura znaczenia daje głębię i rygor intelektualny, podczas gdy kultura obecności ponownie łączy nas z żywymi, zmysłowymi wymiarami istnienia. Razem zapewniają bardziej holistyczne zrozumienie ludzkiego doświadczenia, łącząc abstrakcyjną interpretację z ucieleśnioną bezpośredniością. Uznanie wartości obu pozwala nam poruszać się po złożoności współczesnego życia, pozostając zakorzenionymi w namacalnym świecie. Gumbrecht zachęca nas do opracowania nowej pedagogiki opartej na połączeniu obecności i znaczenia⁴³ i wierzymy, że nasza praktyka nauczania na Ukraińskim Uniwersytecie Katolickim zmierza w tym kierunku.

43 Tamże, s. 93.

Abstract

Ihor Kolesnyk

IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV

Bohdan Shumylovych

CENTER FOR URBAN HISTORY OF EAST CENTRAL EUROPE

Laboratory of Dreams, Art, and Imagination: From Contemplative Studies to Recording Wartime Experience

The article examines the activity of the Laboratory of Dreams, an educational and artistic initiative established in Ukraine in the context of war. The authors demonstrate how the project combines art and education practices with psychological support, creating a space for working with the children and youth who experience wartime violence. The laboratory functions as an experimental form of community, where artistic activities help express emotions, overcome trauma, and build relationships. The text interprets the initiative as an example of mobilizing the humanities and art in a crisis situation and as a model of alternative pedagogy based on care and co-creation.

Keywords

war in Ukraine, art and education, trauma, artistic pedagogy, community